

Kurs logiki: lekcja 1. Czym jest zasada niesprzeczności? Sekret Sokratesa

- [Wprowadzenie](#)
- [Animacja](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Platon, *Eutyfron*, tłum. W. Witwicki.

Kurs logiki: lekcja 1. Czym jest zasada niesprzeczności? Sekret Sokratesa

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy zdarzyło ci się kiedyś podczas rozmowy odnieść wrażenie, że twój rozmówca mówi bez sensu? Czy nie doświadczasz czasami tego samego podczas słuchania przemów polityków? Na pewno chcą cię do czegoś przekonać, ale wydaje się, że coś jest nie tak, coś nie pasuje, coś zgrzyta w ich sposobie argumentowania. Jednym z najpewniejszych testów na sprawdzenie, o co chodzi, jest zasada niesprzeczności. Jako pierwsi we wszechstronny sposób stosowali ją antyczni sofisci i ich główny oponent Sokrates. Stanowi ona podwalinę zachodniej logiki, a właściwie wszelkiej logiki.

Twoje cele

- Zastanowisz się nad jednym ze znaczeń pojęcia sensu.
- Poznasz pewien sekret metody Sokratesa.
- Zrozumiesz znaczenie i sens jednej z najważniejszych zasad edukacji średniowiecznej.
- Przećwiczysz stosowanie zasady niesprzeczności.

- Przetestujesz elenktyczną metodę Sokratesa.

Animacja

Jedną z najważniejszych ludzkich aktywności jest komunikacja. Za jej pomocą porozumiewamy się ze sobą, żeby osiągnąć różne cele. Przede wszystkim zaś przekazujemy sobie informacje oraz przekonujemy nawzajem do różnych racji. Logika jako nauka zrodziła się z potrzeby zrozumienia i opanowania reguł tego drugiego, tj. przekonywania. Zaraz na początku jej istnienia zajmujący się nią filozofowie odkryli podstawową zasadę logiczną – jest nią **zasada niesprzeczności**. Jeżeli więc odnosisz wrażenie, że osoba, która cię do czegoś przekonuje, mówi nie do końca z sensem, warto zacząć od sprawdzenia, czy przypadkiem nie popada w konflikt z zasadą niesprzeczności.

Obejrzyj animację lub przeczytaj tekst, żeby dowiedzieć się, czym jest zasada niesprzeczności.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DntL5pmqJ>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem Zasada niesprzeczności.

Wyobraź sobie, że rozmawiasz ze znajomym, który dzieli się z tobą przekonaniem na temat kłamstwa. Twierdzi mianowicie, że kłamstwo jest czymś zawsze złym i nigdy nie można go popełniać. Jakiś czas później przyłapujesz go jednak na popełnieniu kłamstwa. Kiedy mu to wypominasz, zbywa cię powiedzeniem, że czasami po prostu nie ma wyjścia i trzeba się uciec do kłamstwa, i wtedy to nie jest złe. Jeżeli wydaje ci się, że w jego tłumaczeniu jest coś niewłaściwego, bezsensownego, to masz rację, albowiem twój znajomy właśnie pogwałcił zasadę niesprzeczności, będącą najważniejszą zasadą logiczną, fundamentem, na którym cała logika się opiera.

Najprostszy zapis zasady niesprzeczności to:

$p \rightarrow \sim (\sim p)$

Czytamy to: jeżeli p (gdzie p oznacza dowolne zdanie oznajmujące), to nieprawda zarazem, że $\sim p$. W przytoczonym powyżej przykładzie p to zdanie:

„Kłamstwo jest zawsze złe.”

Takie stwierdzenie zostało wypowiedziane przez naszego rozmówcę. Później jednak, przyłapany na kłamstwie, wyraża inne twierdzenie, kiedy powiada, że czasem trzeba uciec się do kłamstwa i wtedy to nie jest złe. Żeby się upewnić, możemy go dopytać, czy ma przez to na myśli, że kłamstwo jednak nie zawsze jest złe, to odpowie nam najprawdopodobniej właśnie w postaci zdania $\sim p$. W efekcie więc uzyskaliśmy od niego stwierdzenie:

„Kłamstwo nie zawsze jest złe.”

Jednak to zdanie wyklucza się logicznie ze zdaniem poprzednim. Nie można głosić jednocześnie, że kłamstwo zawsze jest złe i że nie zawsze jest złe. Nie można głosić, że p i że $\sim p$. Rozsądny rozmówca, uświadomiwszy sobie, że popadł w taką sprzeczność, jedno ze zdań powinien odrzucić, tj. uznać je za nieprawdziwe. Inaczej dalsza rozmowa nie ma sensu.

Polecenie 1

Posłuchaj krótkiego dialogu. Następnie odpowiedz na pytanie: w którym momencie rozmówca rozpoczynający wypowiedź jako drugi wprost użył zasady niesprzeczności?

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DntL5pmqJ>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie dźwiękowe z krótkim dialogiem.

Zapis rozmowy

- ” – Uważam, że całkowita wolność słowa jest najważniejsza. Nigdy nie powinno się jej ograniczać.
- Rozumiem. To znaczy, że uważasz, że każdy człowiek powinien mieć prawo mówić zawsze i wszystko bez żadnego skrupowania?
 - Tak.
 - A jeżeli ktoś wypowiada się obraźliwie o innych osobach, czy to także powinno być dopuszczalne?
 - Tak.
 - Czy zatem obrażanie jest czymś dobrym?
 - Nie. Jest czymś złym, ale ograniczanie wolności słowa w celu uniemożliwienia obrażania jest czymś gorszym.
 - No dobrze, ale jak właściwie rozumiesz słowo „zły”? Czy jeżeli przyznaję, że coś jest złe, to czy mam na myśli, że to się powinno robić, czy nie powinno?
 - Że nie powinno.
 - Jeżeli więc mówię, że krzywdzenie innych ludzi jest złe, to znaczy, że przekonuję, że nie powinno się tego robić.
 - Tak.
 - A jeżeli orzekam, że się czegoś nie powinno robić, to znaczy, że apeluję o ograniczenie danej czynności.
 - Tak, oczywiście.
 - Czyli jeżeli przyznałeś, że obrażanie innych jest czymś złym, to miałeś przez to na myśli, że należy je ograniczać, tak?
 - No... tak.
 - Ale jednocześnie powiedziałeś, że nie należy go ograniczać.
 - No tak, tak powiedziałem.
 - Ale nie można chyba czegoś jednocześnie ograniczać i nie ograniczać, prawda?
 - Prawda.

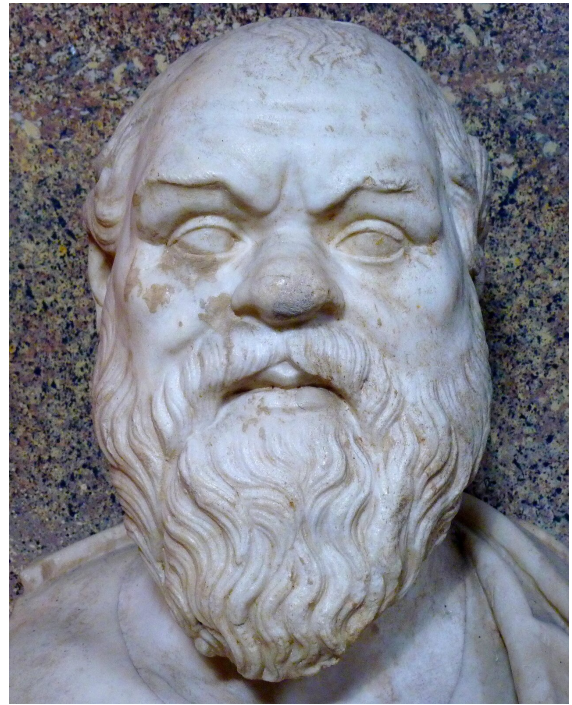
Polecenie 2

Jak inaczej można by poprowadzić tę rozmowę? Spróbuj ułożyć własną jej wersję z innymi przykładami.

Przeczytaj

Zasadę niesprzeczności znali już [sofiści](#) i Sokrates, filozofowie, którzy jako pierwsi w historii konsekwentnie stosowali tę regułę w prowadzonych przez siebie rozmowach. Sokrates uczynił z niej nawet podstawę swojej metody prowadzenia dyskusji. Metodę tę określa się jako [elenktyczną](#) (od greckiego słowa *elenchos* – zbijać), czyli „zbijająca” – polegała ona na tym, żeby pytaniami doprowadzać oponenta w dyskusji do popadnięcia w sprzeczność logiczną, a przez to przyznania się do błędności swojego wyjściowego stanowiska. Założeniem taktyki Sokratesa było, że każda osoba doprowadzona do sprzeczności musi się przyznać do błędu, że więc nie będzie, jak to się mówi, „szła w zaparte”.

Sokrates znany był z tego, że chodził po Atenach, zagadując ludzi i wciągając ich w rozmowę elenktyczną. Jak by to zostało przyjęte dzisiaj, na przykład w twoim otoczeniu, szkole, mieście, dzielnicy?

Źródło: dostępny w internecie:

commons.wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 4.0.

Oto fragment jednej z takich rozmów

Sokratesa z dialogu *Eutyfron*. Tematem dialogu jest pobożność. Sokrates pyta swego rozmówcę, czym jest pobożność. W odpowiedzi dostaje definicję, która nie bardzo mu się podoba, mianowicie:

” Platon

Eutyfron

Cokolwiek jest miłe bogom, to jest zbożne, a co niemiłe, to jest bezbożne.

Źródło: Platon, *Eutyfron*, tłum. W. Witwicki.

Sokratesowi nie podobała się ta definicja, uważał ją za nieprawdziwą, jednak zamiast ten pogląd wyrazić wprost, zaczął Eutyfronowi zadawać kolejne pytania, doprowadzając go ostatecznie do wyrażenia przekonania, które popada w sprzeczność z tym poglądem, co doprowadza do zwrotu w rozmowie. Jak czytamy zatem:

” Platon

Eutyfron

Cóż tedy? A bogowie, Eutyfronie, jeżeli o co się różnią, to czy nie o te [sprawiedliwość i niesprawiedliwość] właśnie rzeczy?

– Musi tak być koniecznie.

– No, i z bogów, kochany Eutyfronie, jedni to, a drudzy tamto uważają za sprawiedliwe wedle tego, co mówisz, i za piękne, i za haniebne, za dobre i za złe. Bo przecieżby się nie kłócili ze sobą, gdyby się nie różnili na te właśnie tematy. Nie tak?

– Dobrze mówisz.

– Nieprawdaż? I co każdy z nich uważa za piękne i dobre, i sprawiedliwe, to też i kocha, a przeciwieństwa tych rzeczy nienawidzi?

– Naturalnie.

– Zatem jedno i to samo, jak ty powiadasz, jedni z nich uważają za sprawiedliwe, a drudzy za niesprawiedliwe; o to się różnią między sobą i stąd kłótnie i wojny między nimi. Czy nie tak?

– Tak.

– Zatem do jednego i tego samego, widać, nienawiść bogów się zwraca i miłość. I to, czego bogowie nienawidzą, i to, co im miłe, byłoby jednym i tym samym.

– Widać.

– No więc i to, co zbożne, i co bezbożne byłoby też jednym i tym samym, Eutyfronie, na taki sposób.

Źródło: Platon, *Eutyfron*, tłum. W. Witwicki.

Na uczelniach średniowiecznych uczono przede wszystkim teologii i prawa. W obu przypadkach bardzo poważnie traktowano kursy logiki. Ilustracja: Laurentius de Voltolina, *Wykład uniwersytecki*, Bolonia, ok. 1350

Źródło: domena publiczna.

Punktem wyjścia Sokratesa, niejawnym założeniem tej wymiany zdań, był starogrecki politeizm (wiara w istnienie wielu bogów) oraz przekonanie, że między bogami występują waśnie. Na tej podstawie wykazał rozmówcy, że w konsekwencji jego wyjściowego twierdzenia zachodzić może:

Dany czyn x jest pobożny.

Dany czyn x nie jest pobożny.

Są to, na tym etapie dyskusji, dwa zdania sprzeczne. Tylko jedno z nich może być prawdziwe. Oznacza to, że Eutyfron musi zmienić swoją wyjściową definicję pobożności.

Z czasem ranga zasady niesprzeczności urosła do tego stopnia, że zaczęto ją traktować jako swego rodzaju pierwsze przykazanie logiki. Na średniowiecznych uniwersytetach bardzo poważnie traktowano logikę, ówcześni studenci byli w niej

znacznie lepiej wyćwiczeni niż współcześni. Wszyscy też stosowali się do tego przykazania, ujmując je w piękną łacińską maksymę:

Contra principia negatem non est disputandum.

Zdanie to tłumaczyć można: **Nie ma rozmowy bez zasady niesprzeczności**. Każdy rozsądny rozmówca, stwierdziwszy, że ktoś w jego obecności nie ma zamiaru powyższej zasady przestrzegać, winien od prób dalszej rozmowy odstąpić, albowiem całkowicie traci ona sens.

Proponuję potraktować to jako pierwszą zasadę rzetelnej dyskusji:

Zasada 1: Warunkiem dyskusji jest przestrzeganie zasady niesprzeczności przez wszystkich jej uczestników.

Słownik

elenktyka

(z gr. *elenchos* – zbijać, obalać) nazwa jednej z metod dyskusji stosowanych przez Sokratesa; polegała na takim zadawaniu pytań, które miało udzielającą odpowiedzi osobę doprowadzić do podania twierdzenia sprzecznego z jednym z podanych wcześniej; metoda ta miała na celu sprawienie, żeby rozmówca sam przyznał się do błędu i zrozumiał, że jego wyjściowy pogląd nie był prawdziwy

sofiści

(z gr. *sofia* – mądrość) grupa filozofów, wędrownych nauczycieli, aktywnych na przełomie V i IV w. p.n.e.; utrzymywali się między innymi z nauczania zasad prowadzenia sporów i retoryki; przypisuje się im także szereg rewolucyjnych jak na tamte czasy poglądów, jak na przykład, że wszelka prawda, jak i normy etyczne są względne

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Metoda elenktyczna Sokratesa polegała na tym, że...

- ☐ zmieniał temat rozmowy.
- ☐ pytaniami doprowadzał rozmówcę do popadnięcia w sprzeczność.
- ☐ podawał zawsze zdanie logiczne sprzeczne ze zdaniem rozmówcy.
- ☐ udawał, że nie rozumie, co rozmówca mówi.

Ćwiczenie 2

Dokończ zdanie.

Zasada niesprzeczności polega na tym, że

- nie wolno zaprzeczać wprost temu, co głosi nasz rozmówca ☐
- należy zawsze mówić to, co się myśli ☐
- nie wolno przyjmować dwóch zdań, które się wykluczają ☐
- należy zawsze popierać swoją wypowiedź argumentami ☐ .

Ćwiczenie 3

Które zdania są sprzeczne ze zdaniem: „Sokrates głosił, że człowiek ma duszę”, a które są niesprzeczne?

Sprzeczne

Człowiek nie ma duszy.

Sokrates niczego nie głosił na temat duszy.

Niesprzeczne

Sokrates nie głosił, że człowiek ma duszę.

Sokrates głosił, że człowiek nie ma duszy.

Ćwiczenie 4

Uzupełnij poniższe zdanie w taki sposób, żeby nie było sprzeczne ze zdaniem: „Kradzież jest zawsze zła”.

Zdanie: Jeżeli jesteś głodny to, kradzież...

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij krótko, w jakim celu stosował Sokrates metodę elenktyczną.

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij sens średniowiecznej zasady: *Contra principia negatem non est disputandum*. Dlaczego jej nieprzestrzeganie uniemożliwia dalsze prowadzenie dyskusji?

Ćwiczenie 7

Zaproponuj własne brzmienie zacytowanej w poprzednim ćwiczeniu średniowiecznej zasady.

Ćwiczenie 8

Wyobraź sobie, że ktoś wygłasza w twojej obecności stwierdzenie: „Uczenie się logiki nie ma sensu”. Załóżmy, że się z nim nie zgadzasz. Od jakiego pytania można zacząć rozmowę elenktyczną mającą doprowadzić rozmówcę do sprzeczności?

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Kurs logiki: lekcja 1. Czym jest zasada niesprzeczności? Sekret Sokratesa

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

V. Filozofia Sokratesa jako początki filozofii człowieka i etyki. Uczeń:

2) objaśnia koncepcję uprawiania filozofii poprzez autorefleksję lub samoświadomość (hasło „poznaj samego siebie”);

Zakres rozszerzony

VII. Posługiwanie się podstawowymi kategoriami logiki i dbanie o kulturę logiczną wypowiedzi.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kultura logiczna.

2. Logiczne wady wypowiedzi: sprzeczność wewnętrzna, niedopowiedzenie i okazjonalność, nieostrość, wieloznaczność i chwiejność składniowa. Uczeń:

1) ustala, co sprawia, że w określonym wyrażeniu mamy do czynienia ze sprzecznością wewnętrzną;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Zastanowisz się nad jednym ze znaczeń pojęcia sensu.
- Poznasz pewien sekret metody Sokratesa.
- Zrozumiesz znaczenie i sens jednej z najważniejszych zasad edukacji średniowiecznej.
- Przećwiczysz stosowanie zasady niesprzeczności.
- Przetestujesz elenktyczną metodę Sokratesa.

Cele operacyjne. Uczeń:

- wyjaśnia zasadę niesprzeczności;
- podaje przykłady wypowiedzi łamiących zasadę niesprzeczności;
- przedstawia metodę elenktyczną;
- analizuje fragmenty *Eutyfrona* Platona.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- animacja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Kurs logiki: lekcja 1. Czym jest zasada niesprzeczności? Sekret Sokratesa”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj”.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel na tablicy interaktywnej lub przy pomocy rzutnika udostępnia animację na temat zasady niesprzeczności. Następnie prosi uczniów, aby na forum klasy podali własne przykłady sytuacji, w której rozmówca naruszył zasadę niesprzeczności.
2. Nauczyciel odczytuje polecenie: *Posłuchaj krótkiego dialogu. Następnie odpowiedz na pytanie: w którym momencie rozmówca rozpoczynający wypowiedź jako drugi wprost użył zasady niesprzeczności?* Uczniowie pracują indywidualnie. Następnie wybrany lub chętny uczeń przedstawia swoją odpowiedź na forum klasy.
3. Uczniowie w parach wykonują polecenie nr 2.
4. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie w parach rozwiązują ćwiczenia 1-4. Następnie dzielą się odpowiedziami z drugą parą uczniów.

Faza podsumowująca:

1. Na zakończenie uczniowie na forum klasy udzielają odpowiedzi na ćwiczenie nr 8.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Obserwuj debatę publiczną w Polsce przed kilka dni z rzędu. Wybierz i opisz jeden przykład z mediów, który może być ilustracją do wybranego przez siebie pojęcia lub problemu z dzisiejszej lekcji.

Materiały pomocnicze:

- Walczak P., *Metody aktywizujące w nauczaniu filozofii*, w: „Analiza i egzystencja” 10 (2009).
- Bloom A., *Umysł zamknięty. O tym, jak amerykańskie szkolnictwo wyższe zawiodło demokrację i zubożyło dusze dzisiejszych studentów*, Poznań 1997.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Przeczytaj” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej.